

Meten van gedrag en ingezette interventies vanuit jeugdhulpverlening

Martine Buist-Bouwman en Inge Reijnders

Inleiding

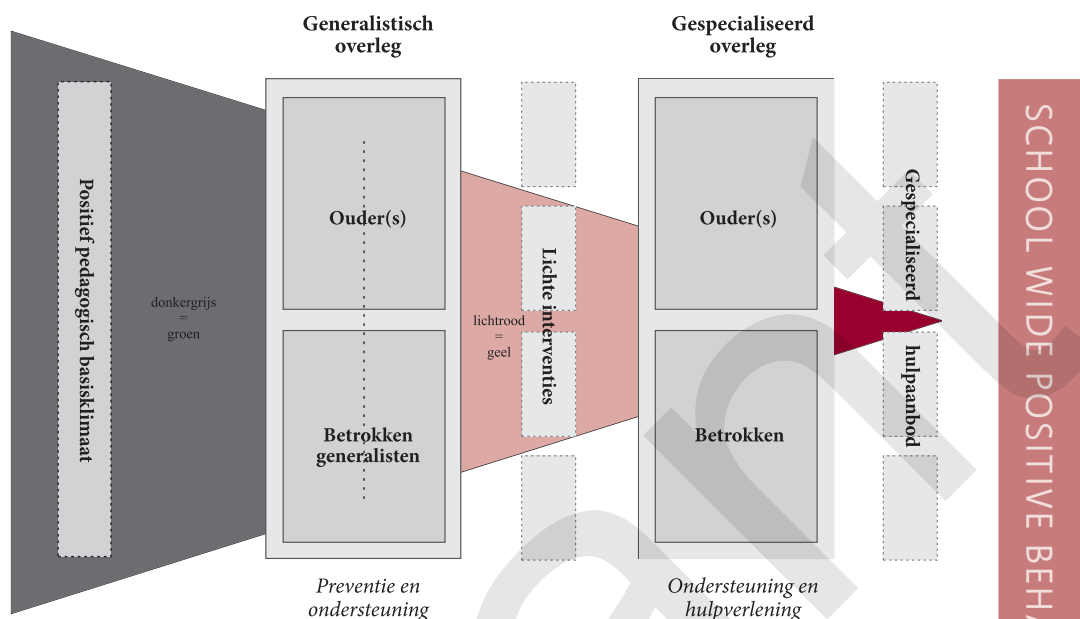
Hoewel er geen substantiële stijging van het aantal kinderen en jongeren met gedragsproblemen is waar te nemen (Grietens, Ghesquiere & Pijl, 2006), neemt het aantal verwijzingen naar cluster 4 – scholen explosief toe (CBS statline, 2012). Met de invoering van passend onderwijs wil de overheid dat alle leerlingen de kans krijgen om zich zo goed mogelijk te ontwikkelen binnen de eigen omgeving (Van Bijsterveld-Vliegenthart, 2011). Het is aanneembaar dat hierdoor meer leerlingen met specifieke ondersteuningsbehoeften in de klas komen, waardoor andere didactische en pedagogische vaardigheden van leerkrachten ingezet moeten worden. In het verlengde van deze ontwikkeling zijn onderwijs en zorg vanuit de overheid in de toekomst verplicht om afspraken te maken over de taakverdeling van de zorg in en om de school.

Binnen de provincie Drenthe is een samenwerkingsmodel (zie Figuur 1) gecreëerd, waarbij scholen, Centrum voor Jeugd en Gezin (CJG) en jeugdhulpverlening (Yorneo) samenwerken. Als gezamenlijke aanpak is er gekozen voor *School Wide Positive Behavior Support* (SWPBS) omdat deze aanpak gericht is op het stimuleren van positief gedrag bij alle leerlingen en oplossingen biedt voor leerlingen die opvallend gedrag vertonen. Voor ongeveer 85-90% van de leerlingen geldt dat zij voldoende hebben aan een schoolbreed ondersteuningsstelsel (groene interventies). Ongeveer 7-10% van de leerlingen, die verhoogd risico hebben op gedragsproblemen, heeft daarnaast behoefte aan een intensievere begeleiding (gele inter-

venties). Ongeveer 1-5% van de leerlingen heeft behoefte aan specifieke individuele interventies (rode interventies) om zich optimaal te kunnen ontwikkelen.¹

Inmiddels is, met name in Amerika, aangetoond dat SWPBS succesvol is omdat leerlingen minder probleemgedrag vertonen en zich socialer gedragen (o.a. Horner, Sugai, Todd, Lewis-Palmer, 2005). Binnen Drenthe is SWPBS ingebed in het samenwerkingsmodel Positief Opgroeien (zie Figuur 1). Aan de school is, naast de PBS-coach die verantwoordelijk is voor de implementatie van SWPBS op schoolniveau, eveneens een specialist in opvoeden en opgroeien gekoppeld. Vanuit het gedragsteam (ZAT) op schoolniveau kan de specialist in opvoeden en opgroeien worden ingezet voor de ondersteuning bij interventies op groeps- en individueel niveau. Deze specialist heeft de opleiding tot PBS medewerker gevolgd en heeft ervaring in groepswork, dan wel ambulante werken met gezinnen met kinderen met ernstige gedragsproblemen. Hij wordt op de PBS scholen ingeschakeld wanneer een leerkracht, naar aanleiding van de analyse van de SDQ-profielen, zorgen heeft over het gedrag van één of enkele leerlingen. Samen met de leerkracht, intern begeleider en ouders onderzoekt de specialist in opvoeden en opgroeien welke interventies op school en thuis ingezet kunnen worden. Daarbij maakt hij gebruik van de inzet van de volgende interventies:

1. In Goei (2013) wordt een uitgebreide beschrijving van SWPBS gegeven, zie de eerste bijdrage van dit themanummer.

FIGUUR 1. Samenwerkingsmodel positief opgroeien (De Jong & Stam, 2013).

1. groene interventies (donkergrijns), zoals gedragsverwachtingen formuleren, de verwachtingen systematisch aanleren en bekrachtigen, duidelijke consequenties bij grensoverschrijdend gedrag;
2. gele interventies (lichtrood), bestaande uit specifieke interventies die gebaseerd zijn op dezelfde principes als de groene basis interventies². Hierbij wordt altijd een koppeling naar de thuissituatie gemaakt;
3. rode interventies, zoals gedragsfunctie-analyse, individuele pedagogische begeleiding samen met ouderbegeleiding³.

Naast het inzetten van eigen expertise kan een medewerker van het CJG (maatschappelijk werk, GGD) of een medewerker vanuit gespecialiseerde zorg (bv. jeugdzorg of jeugd-GGZ) een deel van de hulp uitvoeren.

2. Specifieke gele interventies binnen SWPBS zijn: Check in check out, Eerste Stap, Emotieregulatie (stoplicht en eerste hulp kaart), Zelfmanagement en Problemen oplossen;
3. Deze interventies kunnen ingezet worden door (jeugd)zorg (PMTO), GGZ of andere gespecialiseerde zorgorganisaties.

Dit artikel besteedt aandacht aan drie hoofdthema's: implementatie van dataverzameling en benutting binnen SWPBS, de aard van de ingezette interventies en de waargenomen verandering in gedrag van leerlingen.

Theoretische verkenning

SWPBS is gebaseerd op de principes afkomstig van theorieën op het gebied van gedrag en sociaal leren (Lewis & Sugai, 1999). Uit onderzoek blijkt dat het versterken van een positief pedagogisch basisklimaat op school en in de klas ertoe leidt dat leerkrachten meer tijd overhouden om les te geven, dat leerlingen meer tijd hebben om te leren en dat leerlingen meer gemotiveerd zijn (Flay, 2001). Om op een valide en betrouwbare manier inzicht in het gedrag van leerlingen te krijgen, wordt binnen SWPBS in Drenthe de *Strengths and Difficulties Questionnaire voor Leerkrachten* (SDQ-L: Goodman, 1997) gebruikt. Aan de hand van de resultaten, wordt een besluit genomen om een interventie uit te voeren voor een groep leerlingen, waarbij

het algemene positieve basisklimaat wordt bevorderd. De resultaten kunnen ook aanleiding vormen voor een aanvullende gele interventie. Met behulp van de SDQ wordt de pijler “Besluitvorming op basis van gegevens” binnen SWPBS Drenthe vormgegeven.

Dit artikel beschrijft in hoeverre het meten met de SDQ-L en het benutten van deze gegevens geïmplementeerd is binnen de SWPBS-scholen en welke interventies ingezet worden na bestudering van de data afkomstig van de SDQ-L. Ook beschrijft het de veranderingen in de door leerkrachten ervaren gedrag(sproblemen) na implementatie van SWPBS.

Onderzoeksoptzet

Om een uitspraak te kunnen doen in hoeverre het meten met de SDQ-L geïmplementeerd is op scholen, is de totale respons op de SDQ-L gebruikt als uitkomstmaat. Wanneer de SDQ-L bij meer dan 80% van de leerlingen wordt ingevuld, spreken we van een goede implementatie. Om een uitspraak te kunnen doen over de ingezette interventies is het for-

mulier generalistisch overleg, het formulier gespecialiseerd overleg en de gegevens uit het registratiesysteem van de jeugdzorgaanbieder geanalyseerd. Verandering in het ervaren van gedrag(sproblemen) wordt geoperationaliseerd door de score op groepsniveau op de subschalen van de SDQ-L bij aanvang te vergelijken, met de score twee jaar na de start van het implementatietraject.

Onderzoeksgroep

In Drenthe zijn 32 van de 295 basisscholen (10.8%) gestart met de implementatie van SWPBS. In 2009 zijn de eerste vijf scholen begonnen. De hier gepresenteerde gegevens hebben betrekking op scholen die minimaal twee metingen hebben gedaan met de SDQ-L (N=15, 2166 leerlingen), zodat een vergelijking kon worden gemaakt. Het betreft 14 reguliere basisscholen en één cluster 4 school. Van deze scholen zijn er zeven (1149 leerlingen) die drie metingen hebben gedaan en vijf scholen (627 leerlingen), waaronder de cluster 4 school die vier (of meer) metingen hebben uitgevoerd (zie Tabel 1). Het verschillende aantal metingen wordt veroorzaakt doordat scholen in een verschillende fase van het SWPBS implementatietraject zijn.

TABEL 1. Aantal scholen en aantal leerlingen dat betrokken is bij de verschillende metingen.

	<i>Meting 1</i>	<i>Meting 2</i>	<i>Meting 3</i>	<i>Meting 4</i>
<i>Aantal scholen</i>	15	15	7	5
<i>Aantal SDQ-Ls / aantal leerlingen (respons)</i>	2166/2374 (91%)	1968/2251 (87%)	1149/1162 (99%)	627/666 (94%)

* N.B. een aantal van deze scholen heeft meer dan vier metingen gedaan met de SDQ-L, maar in dit artikel worden de resultaten van vier metingen weergegeven.

Instrumenten

Hieronder volgt een korte weergave van de instrumenten relevant voor de beantwoording van de onderzoeksvragen in dit artikel. De SDQ-L meet de sterke kanten van een leerling en de aanwezigheid van psychosociale problemen. De SDQ-L bestaat uit 25

vragen die samengevat worden in vijf subschalen en één totale schaal:

1. emotionele problemen, zoals het hebben van veel zorgen of voor veel dingen bang zijn;
2. gedragsproblemen, zoals het hebben van driftbuien en ongehoorzaam zijn;

3. hyperactiviteit/aandachtstekort, zoals rusteloosheid en afleidbaarheid;
4. problemen met leeftijdsgenoten, zoals vaak alleen spelen en gepest worden;
5. prosociaal gedrag, zoals rekening houden met gevoelens van anderen en behulpzaam zijn;
6. totale problemen, waarin de scores van de eerste vier subschalen samengevat worden.

De vragenlijst wordt tweemaal per schooljaar (in oktober/november en in april/mei) afgenomen voor alle leerlingen van een school. In Drenthe is gekozen voor een meetmoment in oktober zodat naar aanleiding van deze screening vroegtijdig passende interventies ingezet kunnen worden. De meting in mei evalueert of alle ingezette interventies op de school geleid hebben tot een afname van de door leerkrachten ervaren (gedrags)problemen. De intern begeleider, de leerkracht en de specialist in opvoeden en opgroeien bespreken de SDQ gegevens. In dit overleg wordt bepaald welke (groene) groepsinterventies door de leerkracht kunnen worden ingezet en voor welke kinderen intensievere interventies noodzakelijk zijn. In het generalistisch of gespecialiseerd overleg wordt samen met ouders gesproken over de SDQ-gegevens (waarbij ouders eventueel ook een SDQ invullen) en bepaald welke gerichte interventie passend zijn, voor thuis en op school. Een samenvatting van dit gesprek wordt genoteerd op een korte checklist.

Analyses

Voor de leerlingen van de scholen waar twee metingen of meer zijn gedaan met de SDQ-L, zijn percentielscores berekend op alle subschalen en de totaalscore. Een percentielscore geeft aan welk percentage uit de normgroep dezelfde score of lager had dan de individuele leerling (hoe lager de percentielscore, hoe minder problemen er gemeten zijn met de SDQ-L). De gemiddelde percentielscore en standaarddeviatie is berekend voor de verschillende schalen van de SDQ-L

op de vier metingen. Het verschil tussen de eerste en de vierde meting op de verschillende subschalen is getoetst door middel van een 2-zijdige t-toets voor afhankelijke groepen.

Resultaten

In hoeverre is het meten met de SDQ-L geïmplementeerd op scholen?

In Tabel 1 wordt het aantal SDQ's afgezet tegen het totaal aantal leerlingen op de scholen waar SWPBS wordt geïmplementeerd. Op Meting 1 was de respons 91%, op Meting 2 87%, op Meting 3 99% en op Meting 4 94%.

Wat waren de ingezette interventies?

Op alle scholen is er extra ondersteuning van de leerkracht geweest bij de implementatie van de groene basis voor het positieve basisklimaat. Uit een groepsanalyse van de SDQ-L kwam bijvoorbeeld naar voren dat veel leerlingen in het problematisch gebied scoorden op prosociaal gedrag. In deze situatie werden lessen in het kader van groepsdynamica ingezet als groene interventie. Een ander voorbeeld was een hoge score op de subschaal hyperactiviteit/aandachtstekort. De leerkracht heeft hier voor de hele groep de gedragsverwachting omtrent zelfstandig werken expliciet aangeleerd en bekrachtigd. Op de cluster 4 school heeft een leerkracht naar aanleiding van dezelfde analyse het concentratiespel⁴ ingezet. Verder is een (groeps) tokensysteem gebruikt bij een hoge score op de subschaal problemen met leeftijdsgenoten. Het inzetten van effectieve consequenties, is uitgewerkt voor een groep waarbij veel problemen op de SDQ-L subschaal gedragsproblemen naar voren kwamen. Deze informatie is afkomstig uit het datasysteem van Yorneo en de werkbegeleiding tussen specialist in opvoeden en opgroeien en gedragswetenschapper.

4. Het concentratiespel is een proactief motivatiespel om de concentratie van de groep te vergroten.

Naast intensivering van de groene basis-interventies werden gele interventies ingezet. In totaal zijn er acht formulieren generalistisch overleg ingevuld en vier formulieren gespecialiseerd overleg. Uit deze formulieren blijkt dat ouders slechts in drie van deze gevallen (25%) bij de bespreking aanwezig waren. De ingezette gele interventies zijn het maken van een Beknopte Analyse (GFA⁵), voor leerlingen waarbij specifiek gekeken moest worden naar de functie van het gedrag. Andere interventies waren Kids Skills voor enkele leerlingen met hoge score op problemen met leeftijdgenoten, Check-In-Check-Out, voor leerlingen met hoge score op emotionele problemen en De Eerste Stap, voor diverse hoge scores op de SDQ-L. Voor een groepje leerlingen is een interventie ingezet in het kader van meidenvenijn (hoge score op SDQ-L op het gebied van emotionele problemen en problemen met leeftijdgenoten). Daarbij de specialist in opvoeden en opgroeien in een drietal bijeenkomsten met een groep meisjes stellingen over de schoolsituatie heeft besproken, de stappen van “samen problemen oplossen” heeft ingezet en gewerkt heeft met complimenten geven en ontvangen. Samenvattend blijkt uit een voorlopige analyse dat voor 20% van de leerlingen gele of rode interventies zijn ingezet. Hiervan ontvangt 51% korte vormen van hulp (1-5 bijeenkomsten), 23% middellange vormen van hulp (6-12 bijeenkomsten) en 17% langdurige vormen van hulp (13-25 bijeenkomsten).

In welke mate zijn gedrag(sproblemen) afgenomen?

In Tabel 2 wordt de gemiddelde percentielscore en de standaarddeviatie op de verschillende schalen van de SDQ-L weergegeven. In de laatste kolom is de uitkomst van de t-toets (vergelijking tussen Meting 1 en Meting 4) gepresenteerd. Er is te zien dat de gemiddelde percentielscore op alle schalen van de SDQ-L op Meting 4 lager is dan op Meting 1. Dat wil zeggen dat leerkrachten op Meting 4 minder

problemen ervaren dan op Meting 1. Voor de schalen emotionele problemen ($t(2791) = 3,53, P < .01$), problemen met leeftijdgenoten ($t(2791) = 2,48, P < .01$), prosociaal gedrag ($t(2791) = 3,89, P < .01$) en de totale problemen ($t(2791) = 3,68, P < .01$) is dit verschil significant en voor de schaal gedragsproblemen ($t(2791) = 1,56, P = .12$) is dit niet significant. Op de schaal hyperactiviteit ligt dit verschil op de grens tussen significant en niet significant ($t(2791) = 2,57, P = .05$).

Conclusie en discussie

Uit de bovengepresenteerde gegevens blijkt dat het meten met SDQ-L geïmplementeerd is op scholen. De groeps- en individuele profielen blijken nuttig om te bepalen welke interventies ingezet kunnen worden. Veel interventies worden ingezet door de leerkracht, ondersteund door de specialist in opvoeden en opgroeien, om het positieve basisklimaat te versterken. Verder zijn er aanwijzingen dat in de besprekingen van het geschetste samenwerkingsmodel de SDQ-L gegevens nog onvoldoende besproken worden met ouders én dat ouders onvoldoende vaak bij de generalistische en specialistische overleggen betrokken zijn. Tot slot zijn er aanwijzingen dat gedragsproblemen af lijken te nemen tussen de eerste en de vierde meting binnen SWPBS.

Bij deze conclusies zijn de volgende kanttekeningen te plaatsen. Ten eerste dat de respons op een vragenlijst een aanwijzing is dat de vragenlijst wordt ingevuld, maar dit biedt onvoldoende informatie over de specifieke manier waarop de data benut worden op scholen. Er dienen structureel meer gegevens verzameld te worden over de koppeling van de verzamelde data en de interventie. Benutting van gegevens is één van de pijlers binnen SWPBS. Om hier beter onderbouwde uitspraken over te doen, is het nodig dat er inzicht wordt gekregen in de specifieke manier waarop gegevens uit vragenlijsten benut worden.

5. GFA: Gedragsfunctie analyse

TABEL 2. Gemiddelde percentielscores op de subschalen van de SDQ.

	Meting 1 (n=2166)	Meting 2 (n=2166)	Meting 3 (n=1204)	Meting 4 (n=627)	Meting 1 – Meting 4*
	Gem (sd)	Gem (sd)	Gem (sd)	Gem (sd)	
Emotionele problemen	41,7 (26,8)	41,2 (27,2)	39,4 (26,3)	38,2 (25,9)	t(2791) = 3,53, P< .01
Gedragsproblemen	42,2 (22,0)	42,2 (22,2)	40,6 (21,6)	40,7 (22,1)	t(2791) = 1,56, P= .12
Hyperactiviteit	45,7 (28,7)	46,6 (29,3)	44,6 (28,7)	43,1 (29,4)	t(2791) = 2,57, P= .05
Problemen leeftijdsgenoten	37,7 (24,7)	38,1 (25,1)	35,9 (24,4)	35,2 (25,0)	t(2791) = 2,48, P< .01
Prosociaal gedrag	47,2 (29,4)	46,5 (29,6)	45,0 (28,7)	43,3 (28,7)	t(2791) = 3,89, P< .01
Totaal	41,1 (26,3)	41,5 (27,0)	39 (26,5)	37,4 (27,9)	t(2791) = 3,68, P< .01

* verschil tussen de gemiddelde percentielscore van Meting 1 en Meting 4 getoetst d.m.v. tweezijdige t-toets voor afhankelijke groepen. De p-waarde geeft aan wat de kans is dat de gevonden (of een extremere) verdeling gevonden wordt als er in werkelijkheid geen verschil is tussen Meting 1 en Meting 4.

Te denken valt aan observaties bij besprekingen binnen het SWPBS-team of een interview met betrokkenen op scholen over de manier van benutting van data. Het is altijd aan te bevelen om de mate van implementatie van een interventie, een programma of iets dergelijks te meten. Alleen wanneer die implementatie optimaal is, zijn gemeten uitkomsten, of het gebrek daaraan, toe te schrijven aan de interventie of het programma.

Ten tweede wordt de SDQ-L ingevuld door leerkrachten. Een waargenomen afname van de gedragsproblemen kan veroorzaakt worden door een werkelijke afname in gedragsproblemen, een positievere kijk van de leerkrachten, toegenomen bekwaamheid bij de leerkrachten in het omgaan met de gedragsproblemen, of iets anders. In een vervolgrapportage zou de uitkomst op de SDQ-L in samenhang met een afname van de gedragsincidenten gepresenteerd kunnen worden. Om duidelijke uitspraken te doen over een afname in gedragsproblemen zouden meerdere informanten, zoals de ouders kunnen worden bevraagd over de veranderingen die zij bemerken in het gedrag en de houding bij hun kinderen (SDQ). Tevens zijn gedragsobservaties in de klas een goede aanvulling op gegevens uit de vragenlijst. Uiteindelijk

wordt er op die manier een uitspraak gedaan over de vraag of implementatie van SWPBS leidt tot een toename van effectieve leertijd doordat er minder tijd verloren gaat aan het corrigeren van gedrag.

Concluderend kan gezegd worden dat binnen Drenthe het meten van de ervaren gedrag(sproblemen) goed van de grond is gekomen. Hiermee is een begin gemaakt met het zichtbaar maken van de uitkomsten van SWPBS in Nederland.

Literatuurlijst

- De Jong, A., & Stam, P.M. (2013). *Passend jeugdbeleid. Samenhangend opvoeden in alle leefmilieus*. Papenvoort: Yorneo.
- Flay, B.R., Allred, C.G., & Ordway, N. (2001). Effects of the Positive Action program on achievement and discipline: two matched-control comparisons. *Prevention Science*, 2 (2), 71-89.
- Goodman, R. (1997) The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586.
- Grietens, H., Ghesquière, P., & Pijl, S.J. (2006). *Toename leerlingen met gedragsproblemen in primair en voortgezet onderwijs. Een Nederlands-Vlaamse vergelijking. Een onderzoek*

in opdracht van de Programmacommissie Beleidsgericht Onderzoek primair Onderwijs op vraag van het Nederlands Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Horner, R.H., Sugai, G., Todd, A.W., Lewis-Palmer, T. (2005). School-wide positive behavior support. In L. Bambara & L. Kern (eds.). *Individualized supports for students with problem behaviors: designing positive behavior plans.* (p. 359-390). New York: Guilford Press.

Lewis, T.J. & Sugai, G. (1999). Effective behaviour support: a systems approach to proactive school-wide management. *Focus on Exceptional Children*, 31, 1-24.

Van Bijsterveld-Vliegthart, M. (2011). Beleidsbrief 'Naar Passend Onderwijs'. Geraadpleegd op 22 februari 2013 via <http://www.rijksoverheid.nl>

Centraal Bureau voor de Statistiek Statline (2012). Geraadpleegd op 18 maart 2013 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37746SOL&D1=0&D2=20-23,42-45&D3=a&D4=12-19&HD=111130-1400&HDR=T,G3&STB=G2,G1>

Over de auteurs

Dr. M.A. Buist-Bouwman (1977) werkt als senior onderzoeker bij PIONN.

Daarvoor was zij verpleeghuispsycholoog. Ze promoveerde op haar onderzoek naar functionele beperkingen bij mensen met

psychische aandoeningen (RuG, 2007).

e-mail: martine.buist@pionn.nl

Drs. I. Reijnders (1968) is gedragswetenschapper zorgonderwijs bij Yorneo. Zij is landelijk opleider bij het Kenniscentrum SWPBS en eindverantwoordelijk voor de inhoudelijke implementatie van SWPBS in Drenthe.

Samen met de eerste vijf PBS-scholen in Drenthe won Yorneo in 2010 de Jos van Kemenade Award.

e-mail: inge.reijnders@yorneo.nl

(Advertentie)

Het levendige terrein van opvoeding en onderwijs maken het nodig dat u geregeld uw vakkennis opfrist.

Wilt u zich verder professionaliseren in uw vakgebied, maar niet direct een masteropleiding volgen? Dan zijn onze mastercourses wellicht geschikt voor u.

Met een mastercourse maakt u een verdere stap op uw professionaliseringsladder op een geaccrediteerd masterniveau. Er is aanbod op het gebied van: gedrag, leren en begeleiden.

Meer weten? www.seminarium.hu.nl > mastercourses

ER VALT NOG GENOEG TE LEREN

SEMINARIUM VOOR
ORTHOPEDAGOGIEK